

УДК 37.016:811.161.2

Попова Л.О.

<https://orcid.org/0000-0003-2021-3348>

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАСОБІВ КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Ефективність реалізації освітнього процесу пов'язана з проблемою репрезентації здобувачам освіти теоретичного матеріалу з певного навчального предмета, його унаочненням. І чим швидше рухається суспільство в напрямі техніко-технологічного прогресу, тим швидшого осучаснення потребують засоби навчання: дерев'яну указку замінює лазерна, діaproектор – смартфон або планшет, друковану таблицю – презентація, а традиційний підручник пропонують замінити електронним. Водночас така заміна не вирішує питання системності й систематичності в застосуванні традиційних та електронних засобів навчання української мови, а навпаки активізує комплекс проблем, пов'язаних із доцільністю, необхідністю й актуальністю в компетентісно орієнтованому навчанні української мови. З-поміж них варто зупинитися на розгляді таких: у чому полягають особливості засобів компетентісно орієнтованого навчання і як вони впливають на оптимізацію освітньої діяльності здобувачів освіти на уроках української мови, чи потребує осучаснення традиційна класифікація засобів навчання, у чому полягає залежність між типами репрезентативних систем і вибором засобів навчання. Частково відповіді на окреслені питання знаходимо в працях українських науковців (В. Бадер, З. Бакум, Н. Бондаренко, Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Кучерук, А. Нікітіна, В. Новосьолова, М. Пентиліук, Н. Семенів, Ю. Шепетко, Т. Ясак та ін.). Зокрема, автори розкрили особливості застосування текстів на уроках української мови, окреслили основні проблеми використання підручника як основного засобу навчання, визначили роль електронних засобів навчання в реалізації освітнього процесу тощо.

Водночас попри таку різноманітність наукових і практико зорієнтованих студій, присвячених проблемі застосування засобів в процесі навчання української мови, на жаль, на сьогодні відсутнє цілісне й усебічне дослідження окресленої проблеми. Окремі її аспекти розкриваємо в науковій розвідці.

Мета – проаналізувати наукові джерела з психології, педагогіки, лінгводидактики, узагальнити розроблені класифікації засобів навчання загалом й української мови зокрема, запропонувати на основі результатів аналізу й узагальнення класифікацію засобів компетентісно орієнтованого навчання української мови.

Упродовж уроку української мови вчитель-предметник спирається на набутий учнями досвід з певної діяльності, засвоєні ними знання, пережиті або нові емоції і водночас концентрує увагу здобувачів освіти на особливостях, сутнісних ознаках мовного явища, яке вивчають або повторюють. Кожна із цих дій здебільшого супроводжується застосуванням різноманітних засобів навчання, які визначають як „засоби, за допомогою яких здійснюється процес навчання мови” (Словник-довідник з української лінгводидактики, 2015, с. 87); „різноманітні матеріали і знаряддя навчального процесу, завдяки яким більш успішно і за коротший час досягається визначена ціль навчання” (Мойсеюк, 2007); „матеріальний або ідеальний об’єкт, який «розміщено» між учителем та учнем і використовується для засвоєння знань, формування досвіду пізнавальної та практичної діяльності. Засіб навчання суттєво впливає на якість знань учнів, їхній розумовий розвиток та професійне становлення” (Зайченко, 2008, с. 183). Узагальнимо викладене: засіб навчання, по-перше, дає змогу успішно досягти визначеної освітньо-розвивальної мети, по-друге, сприяє засвоєнню здобувачами освіти знань, набуттю ними досвіду певного виду діяльності, вмотивує пізнавальну діяльність учнів. По-третє, застосування засобів навчання на уроках української мови уможлиблює синтетичне засвоєння норм сучасної української літературної мови, сприяє залученню учнів і до рецептивних, і до продуктивних видів мовленнєвої діяльності.

Водночас потрібно з’ясувати, у чому полягає особливість засобів компетентнісно орієнтованого навчання. На нашу думку, передусім у зміні мети їх застосування: не просто унаочнити або „передати” динамічним зображенням інформацію, зацікавити учнів, повернути їхню увагу до певного мовного явища тощо, а переакцентувати увагу з перебігу суб’єкт-суб’єктного освітнього процесу на його результат. З огляду на те, що засоби – це „механізми, пристрої і т. ін., необхідні для здійснення чого-небудь, для якоїсь діяльності” (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, с. 420), у контексті компетентнісно орієнтованого навчання вважаємо їх репрезентантами інформації, що активізують пізнавальну діяльність учнів, є стимулом для оволодіння новим видом діяльності й моделювання шляхів застосування нових знань, які „не виникають поза межами пізнавальної діяльності суб’єкта” (С. Рубінштейн). Слушною вважаємо думку, що „сам суб’єкт у процесі навчання не створює понять, цінностей, норм, а присвоює їх під час навчальної діяльності та відтворює в інших видах діяльності. Процес навчання й пізнання тісно пов’язані, як навчальна та пізнавальна діяльності, які мають структуру, форми, засоби, мотиви, стимули, труднощі, проблеми” (Левченко, 2009, с. 2). Важливо взяти до уваги й думку вчених про те, що самі собою засоби навчання не навчають, управлінська й організувальна роль належить педагогу: здобувачі освіти з його допомогою аналізують зміст навчального матеріалу,

сконцентрований у таблиці або схемі, „використовують абстрактне мислення для виведення більш часткових абстракцій, перетворюють їх у поняття, які вони засвоюють шляхом сходження від абстрактного до конкретного” (Левченко, 2009, с. 2), прогнозують шляхи застосування здобутих знань, спираючись на набутий досвід і керуючись викликаними емоціями. Погоджуємося з Т. Левченко, що для того, аби інформація (зокрема, подана засобами навчання – *Л. П.*) відповідала потребам суб’єктів, необхідні такі параметри: наявність новизни, що дозволяє одержати орієнтири для самостійної роботи; раціональний відбір інформації, її послідовність; вільне володіння матеріалом; комунікативна й наукова цінність матеріалу з урахуванням труднощів сприймання учнів (її учнями чи в учнів); значення матеріалу для подальшої їх діяльності (Левченко, 2011, с. 293). Отже, під час розроблення класифікації засобів компетентісно орієнтованого навчання української мови потрібно брати до уваги їхні функції (інформаційну, спонукальну, операційну, контрольну тощо) і мету суб’єктів освітнього процесу (учень (засвоїти, повторити тощо) – учитель (репрезентувати, унаочнити, стимулювати тощо)).

Водночас основна мета засобів навчання лишається незмінною – репрезентація інформації, що становить „психічну пізнавальну дію представлення та перепредставлення певним чином інформаційного матеріалу свідомості суб’єкта. Репрезентація відбувається за допомогою спеціальних когнітивних функцій – репрезентативних систем. Репрезентативні системи здійснюють специфічні способи представлення (сприйняття, перероблення та подання свідомості) інформації в когнітивних модальностях основних сенсорних систем” (Бойчук, 2014, с. 312). М. Бойчук узагальнює виокремлені в наукових працях українських і зарубіжних дослідників репрезентативні системи: візуальну (зорова сенсорна система), аудіальну (слухова), кінестетичну (поєднує тактильну, рухову, нюхову, смакову сенсорні системи), дигітальну (пов’язана з внутрішніми психічними станами, в основі яких лежать переживання й думки) (Бойчук, 2014, с. 312). Відповідно до таких систем виділяють чотири типи суб’єктів з певною домінуютьною модальністю – візуали, аудіали, кінестетики, дигітали, методика діагностування яких чітко описана в науковій літературі. Спираючись на дослідження науковців (Л. Гнатик, М. Баран, О. Свириденко, Т. Чижська та ін.), доходимо висновків, що візуал краще сприймає графічно репрезентовану інформацію, учень-аудіал „сконцентруватися на корисній інформації зможе у разі викладання навчального матеріалу правильною плавною мовою і з послідовним викладенням основних фактів, бажано без особливого висвітлення дрібниць” (Чижська, 2012, с. 149), натомість дигітал, або дискрет, орієнтується „на діалог та аналіз”, буде більш уважно сприймати інформацію „мовою цифр, графіків, схем”, він повинен „прожити”, пропустити через себе навчальну інформацію. Кінестетики „у сприйнятті світу спираються на відчуття і водночас

мають істотно приглушені здібності до того, щоб «побачити й «почути»» (Гнатик & Баран, 2014, с. 268), для них важливо під час сприймання інформації власноруч зафіксувати її. Зрозуміло, що не лише сприймання відмінне в представників різних модальностей, а й пам'ять, мислення, система уявлень тощо. З огляду на це врахування типів репрезентативних систем має бути покладено в основу класифікації засобів навчання української мови, що, своєю чергою, передусім забезпечить упровадження індивідуалізації навчання.

Отже, класифікуючи засоби компетентісно орієнтованого навчання української мови потрібно брати до уваги домінуючу модальність сприймання учня, мету суб'єктів освітнього процесу (учень (засвоїти, повторити тощо) – учитель (пояснити, узагальнити, стимулювати тощо)), функції (інформаційна, ілюстративна, операційна, розвивальна, контролю тощо), спосіб подання інформації (традиційний або електронний). Зіставимо наші висновки з класифікаціями засобів навчання, розробленими вченими.

І. Зайченко зазначає, що „об'єкти, які виконують функцію засобів навчання, можна класифікувати за різними ознаками: *за їх властивостями, суб'єктами діяльності, впливом на якість знань і розвиток здібностей, їх ефективністю* в навчальному процесі (щодо зменшення кількості помилок при розв'язуванні задач)”. За *суб'єктом діяльності* засоби навчання науковець умовно розділяє на *засоби викладання і засоби навчання* та зауважує, що засобами викладання користується переважно вчитель для пояснення та закріплення навчального матеріалу, а засобами навчання – учні для його засвоєння, але разом з тим частина засобів навчання може бути і тим, і іншим, залежно від етапу навчання. *Засоби викладання*, – продовжує І. Зайченко, – мають суттєве значення для реалізації інформаційної та управлінської функцій учителя: допомагають збуджувати та підтримувати пізнавальні інтереси учнів, покращувати надійність навчального матеріалу, зробити його більш доступним, забезпечувати більш точну інформацію про явище, що вивчається, інтенсифікувати самостійну роботу учня та її темп. Їх можна розділити на *засоби пояснювання нового матеріалу, засоби закріплення і повторення та засоби контролю* (Зайченко, 2008, с. 183–184).

Серед сучасних засобів навчання головну роль, на думку О. Царенко, відіграють інформаційно-технічні засоби. Автор класифікує їх за такими ознаками: *призначенням*: широкого призначення (інформаційно-контролюючі (комп'ютер, відеозапис, проекція)) і спеціального призначення (демонстраційні стенди, діючі моделі, тренажери); *способом впливу на студентів* (учнів закладів професійно-технічної освіти): аудитивні, візуальні, аудіовізуальні; *виконуваними функціями*: надання нової інформації, ілюстрування дедуктивних висновків, створення основи чуттєвого сприймання, постановка навчальних проблем; *роллю дидактичних матеріалів*: перетворення

дійсності, емоційний вплив на учнів, одержання знань про дійсність, пізнання дійсності (Царенко, 2016, с. 100).

Автори Словника-довідника з української лінгводидактики виокремлюють такі засоби навчання: *матеріальні* (містять навчальну інформацію, представлену на матеріальних носіях: навчальні комплекси, або комплекти: підручники, навчальні посібники, збірники вправ, словники, картки, таблиці, картини, звукозаписи, кіно, телефільми, а також технічні засоби навчання, інтерактивні дошки, лінгафонні кабінети тощо); *мультимедійні* (комбінування різних форм представлення комп'ютерної інформації на одному носієві, наприклад текстової, звукової та графічної, або анімації та відео); *технічні* (ТЗН) (сучасне обладнання, що дозволяє впливати на зорові, слухові аналізатори учнів, реалізувати принципи наочності, емоційності в навчанні, посилювати інтерес учнів до навчання задля підвищення ефективності навчального процесу); *аудіовізуальні*, які класифікують так: візуальні (зорові) засоби (відеограми) – малюнки, таблиці, схеми, репродукції з творів живопису, транспаранти тощо; аудіативні (слухові) засоби (фонограми) – аудіозаписи, радіопередачі; власне аудіовізуальні (зорово-слухові) засоби (відеофонограми) – фільми зі звуковим супроводом (Словник-довідник з української лінгводидактики, 2015, с. 21, с. 139, с. 165, с. 244).

Варті уваги класифікації електронних засобів навчання, популярність яких пов'язуємо з активним упровадженням інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес. Зокрема, І. Хижняк вважає, що засоби електронної лінгвометодики з рідної мови найдоцільніше класифікувати за метою застосування в освітньому процесі вишу та способом представлення інформації. На цих засадах, як зазначає науковець, „виокремлюються такі групи засобів електронної лінгвометодики та їхні основні різновиди: навчально-методичні (мультимедійні презентації, підручники, посібники, нормативна освітня документація з мови (школа) та лінгвометодики (ВНЗ), лінгвометодичні практикуми, наочні посібники та ін.); контентні (словники, довідники, енциклопедії, архіви, репозитарії, банки даних та ін.); мережеві (дистанційні курси, вебінари, лінгвометодичні сайти тощо); контрольні (тести, завдання)” (Хижняк, 2016, с. 221).

Вивчення наведених класифікацій підтвердило наші висновки про те, що, класифікуючи засоби навчання, доцільно брати до уваги мету суб'єктів освітнього процесу, домінуючу модальність сприймання кожного з них, спосіб подання інформаційно-навчального матеріалу й функцію застосування. Покажемо пропоновану класифікацію схематично (див. рис. 1).

Отже, аналіз наукових джерел з психології, педагогіки, лінгводидактики й узагальнення створених ученими класифікацій засобів навчання загалом й української мови зокрема дали змогу розробити класифікацію засобів компетентісно орієнтованого навчання

української мови. Ми не претендуємо на вичерпність наших тверджень, а запрошуємо до активного обговорення порушеної в статті проблеми.

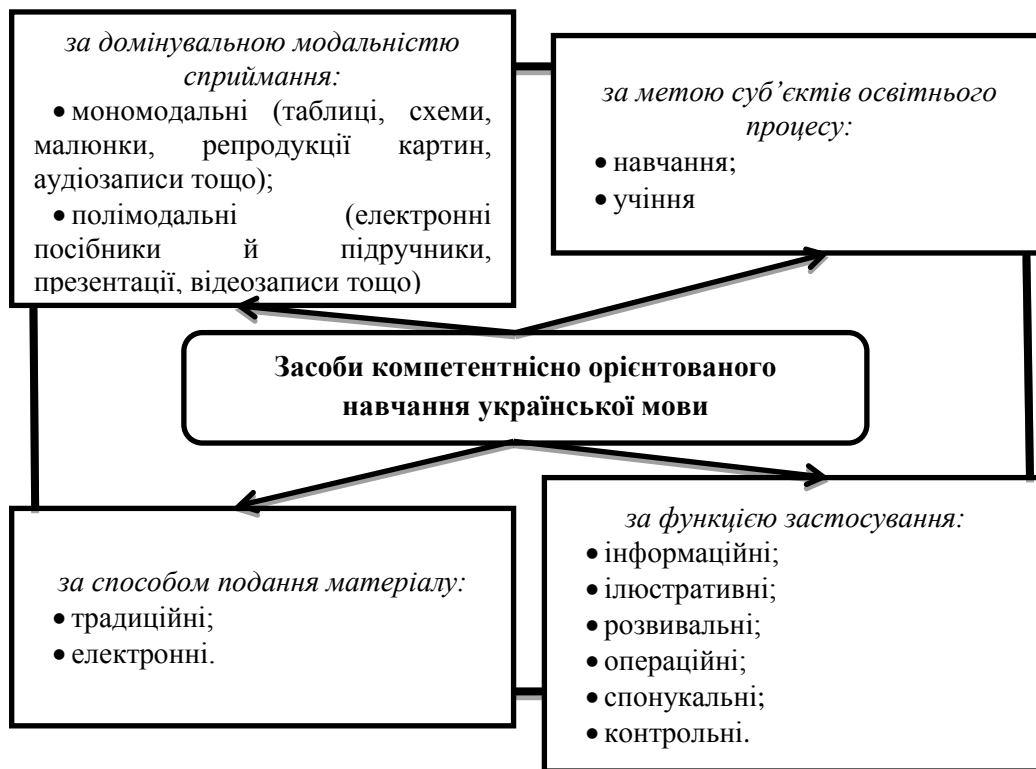

Рис. 1. Класифікація засобів компетентнісно орієнтованого навчання української мови

Список використаної літератури

1. **Словник-довідник** з української лінгводидактики: навч. посіб./ Кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. Київ: Ленвіт, 2015. 320 с.
2. **Мойсеюк Н. Є.** *Педагогіка*: навч. посіб. – 5-те вид., доп. і перероб. Київ: Саммит-Книга, 2007. 655 с. URL: <https://pidruchniki.com/12570107/pedagogika/pedagogika>
3. **Зайченко І. В.** *Педагогіка*. Навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. 2-евид. Київ: «Освіта України», «КНТ», 2008. 528 с.
4. **Великий тлумачний словник** сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
5. **Левченко Т. І.** Навчання як діяльність. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*: зб. наук. пр. 2009. № 3(27). Ч.2. С. 124–128. URL: <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/9897>
6. **Левченко Т. І.** *Мотивація суб'єкта в різних видах діяльності*: монографія. Вінниця: Нова Кн., 2011. 448 с.
7. **Бойчук М. П.** Структура взаємозв'язку між показниками пам'яті та типами репрезентативних систем. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*.

Серія, Педагогіка і психологія. 2014. Вип. 42(1). С. 312–316.

8. Чижська Т. Г. Урахування типів сприйняття учнів гуманітарних класів для модернізації методики навчання фізики. *Педагогічні науки : зб. наук. пр.* Херсон : [Б. в.], 2012. Вип. LXII. С. 147–151. **9. Гнатик Л. М., Баран М. М.** Репрезентативні системи у нейролінгвістичному програмуванні. *Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні* : зб. тез доповідей X наук.-практ. конф., 31 березня – 5 квітня 2014 року / Національний університет «Львівська політехніка», Інститут підприємництва та перспективних технологій. Львів, 2014. С. 266–268. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/29486> **10. Царенко О.** Методологічні аспекти класифікації засобів навчання. URL: http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2246/1/Методологічні_аспекти_класифікації_засобів_навчання.pdf. **11. Хижняк І.** Класифікація засобів електронної лінгвометодики для ВНЗ. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти.* 2016. Вип. 3. С. 213–222. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prptma_2016_3_24.

References

1. Slovnyk-dovidnyk z ukrainskoi lnhvodydaktyky: navch. posib. (2015) Kyiv : Lenvit. [in Ukrainian] **2. Moiseiuk, N. Ye.** Pedahohika : navch. posib. Kyiv: Sammyt-Knyha. Retrieved from: <https://pidruchniki.com/12570107/pedagogika/pedagogika> [in Ukrainian] **3. Zaichenko, I. V.** (2008) Pedahohika. Navch. posib. dlia stud. vyshch. ped. navch. zakl. 2-vyd. Kyiv : «Osvita Ukrainy», «KNT». [in Ukrainian] **4. Velykyi tlumachnyi slovnyk** suchasnoi ukrainskoi movy (2005): 250000 / uklad. ta holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: Perun. [in Ukrainian] **5. Levchenko, T. I.** (2009) Navchannia yak diialnist. Visnyk NTUU«KPI». *Filosofiiia. Psykholohiia. Pedahohika* : zб. nauk. pr. № 3(27), Ch.2, 124–128. Retrieved from <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/9897> [in Ukrainian] **6. Levchenko, T.I.** (2011) Motyvatsiia sub'iekta v riznykh vydakh diialnosti : monohrafiia. – Vinnytsia : Nova Kn. [in Ukrainian] **7. Boichuk, M. P.** (2014) Struktura vzaiemozv'iazku mizh pokaznykamy pam'iaty ta typamy reprezentatyvnykh system. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia, Pedahohika i psykholohiia.* Vyp. 42(1), 312–316. [in Ukrainian] **8. Chyzhska, T. H.** (2012) Urakhuvannia typiv spryniattia uchniv humanitarnykh klasiv dlia modernizatsii metodyky navchannia fizyky. *Pedahohichni nauky* : zб. nauk. pr. Vyp. LXII. 147–151. [in Ukrainian] **9. Hnatyk, L. M., Baran, M. M.** (2014) Rerezentatyvni systemy u neirolinhvistychnomu prohramuvanni. *Problemy ta perspektyvy rozvytku ekonomiky i pidpriemnytstva ta komp'uternykh tekhnolohii v Ukraini* : zб. tez dopovidei Kh nauk.-prakt. конф., 31 bereznia – 5 kvitnia 2014 roku / Natsionalnyi universytet «Lvivska politekhnikha», Instytut pidpriemnytstva ta perspektyvnykh tekhnolohii. Lviv. 266–268. Retrieved from <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/29486> [in

Ukrainian] 10. Tsarenko, O. (2016) Metodolohichni aspekty klasyfikatsii zasobiv navchannia. Retrieved from [http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2246/1/Metodolohichni aspekty klasyfikatsii zasobiv navchannia.pdf](http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2246/1/Metodolohichni_aspekty_klasyfikatsii_zasobiv_navchannia.pdf). **[in Ukrainian]** 11. Khyzhniak, I. (2016) Klasyfikatsiia zasobiv elektronnoi linhvometodyky dlia VNZ. *Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty*. Vyp. 3. 213–222. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/prptma_2016_3_24. **[in Ukrainian]**

Попова Л. О. Класифікація засобів компетентісно орієнтованого навчання української мови

У статті подано класифікацію засобів компетентісно орієнтованого навчання української мови. Вчена на основі узагальнення праць українських педагогів і лінгводидактів доходить таких висновків: по-перше, засіб навчання дає змогу успішно досягти визначеної освітньо-розвивальної мети, по-друге, сприяє засвоєнню здобувачами освіти знань, набуттю ними досвіду певного виду (або видів) діяльності, вмотивовує пізнавальну діяльність учнів. По-третє, особливість застосування засобів навчання української мови полягає в тому, що вони уможливають синтетичне засвоєння норм сучасної української літературної мови, сприяють залученню учнів і до рецептивних, і до продуктивних видів мовленнєвої діяльності. Вивчення наведених класифікацій підтвердило висновки авторки про те, що, класифікуючи засоби компетентісно орієнтованого навчання української мови, доцільно брати до уваги мету суб'єктів освітнього процесу, домінуючу модальність сприймання кожного з них, спосіб подання інформаційно-навчального матеріалу й функцію застосування.

Ключові слова: компетентісно орієнтоване навчання української мови, засоби навчання, класифікація засобів навчання, здобувачі освіти.

Попова Л. А. Классификация средств компетентно ориентированного обучения украинскому языку

В статье представлена классификация средств компетентно ориентированного обучения украинскому языку. Автор на основе обобщения работ украинских педагогов и лингводидактов приходит к следующим выводам: во-первых, средства обучения позволяют успешно достичь определенной образовательно-развивающей цели, во-вторых, способствуют усвоению учащимися знаний, приобретению ими опыта определенного вида (или видов) деятельности, мотивируют познавательную деятельность. В-третьих, особенность применения средств обучения украинскому языку заключается в том, что они способствуют синтетическому усвоению норм современного украинского литературного языка, привлечению учащихся и к рецептивным, и к продуктивным видам речевой деятельности. Изучение приведенных классификаций подтвердило выводы автора о том, что, классифицируя средства компетентно ориентированного обучения

украинскому языку, целесообразно принимать во внимание цель субъектов образовательного процесса, доминирующую модальность восприятия каждого из них, способ представления информационно-учебного материала и функцию применения.

Ключевые слова: компетентно ориентированное обучение украинскому языку, средства обучения, классификация средств обучения, соискатели образования.

Popova L. Classification of teaching aids used in competently oriented teaching of Ukrainian language.

The article presents the classification of teaching aids used in competently oriented teaching of the Ukrainian language. Having generalized the works of Ukrainian teachers and linguists the scholar has made several conclusions. Firstly, the means of study enables to successfully achieve a certain educational and developmental purpose; secondly, it facilitates the acquisition of knowledge, experience of certain type (or types) of activity, motivates cognitive activity of students. Thirdly, the peculiarity of aids used in teaching Ukrainian language lies in the fact that they enable synthetic assimilation of the norms of modern Ukrainian literary language, involve students to receptive and productive forms of speech activity. In the context of competence-oriented learning, the scholar considers them to be the representatives of information that activates cognitive activity of students, stimulate their acquisition of new kind of activity and the modeling of ways for applying new knowledge that "do not appear beyond the cognitive activity of the subject" (S. Rubinstein). The study of the above classifications confirmed the author's conclusions that, classifying the aids of competently oriented teaching of Ukrainian language, it is vital to take into account the purpose of the subjects of the educational process (studying and teaching), the dominant mode of perception (monomodal and polymodal), the way of presenting educational material (traditional and electronic) and function of usage (informational, illustrative, developmental, operational, inductive, control).

Key words: competence-oriented teaching of Ukrainian language, means of teaching, classification of teaching aids, applicants for education.